

Julius Zeyer: V soumraku bohů

Problém úpadku jedné *kultury* a jednoho *ethosu* a vznik a vzrůst jiné, druhé, nové kultury a jiného, nového *ethosu* protivného a protilehlého prvním je ne formován, ne stilisován, ne vyčerpán, ale nadhozen v nové knize p. Zeyerově. „Soumrak bohů“ jest úpadek pohanské kultury, pohanského *ethosu*, starého řádu a názoru světového na Islandě a vznik a šíření se na místě něho kultury a *ethosu* křesťanského, cizího z počátku staré tradici domácí, srážejícího se s ní prudce, ale přece zachycujícího se proti ní, poněvadž kultura a *ethos* pohanský nevyhovovaly již změněné psyše nových lidí, nové generace, poněvadž pohanský *ethos*, pohanský řád mravní a tradice mravní nedává opory a centra životního, pevného podkladu pro nové rostoucí generace, poněvadž neuspokojuje duše, poněvadž je dusí a ne uspává a kolébá v pokoj. *Vyžila* se stará, pohanská kultura, *vysílila* v krajnostech svých a urputnostech, není již množitelkou života, nýbrž ochuzovatelkou, tísnilkou jeho.

To všecko není sice tak jasně pověděno, ani demonstrováno v knize p. Zeyerově, ale reflektivný duch dedukuje si to z ní, z jejího děje a látky docela snadno.

Kóre veden starým *ethosem* pohanským, *mstou*, která je mu podle starého řádu mravního přímo uložena jako *povinnost*, zabije *Halgjerdu*, kterou zaveze do moře a ponoří do jeho tůň. Pravý pohan starého zrna byl by nyní kliden, spokojen a šťasten: vykonal mravní příkaz, mravní povinnost. Ale *Kóre*? Slyšte básníka: „*Kóre* vrátil se k břehu, sedl na balvan a hleděl chvíli na moře. *Kde byla radost vykonané pomsty? Kýval smutně hlavou.*“

Pak mu bylo, jako by vítr na břehu bolestně zakvílel, celé moře jako by zaúpělo a hrozný pohled vyčítavě z prázdna na něho zíral. *Kóre* popadl se za čelo. Prchal od moře jako štván a běžel, co mu stačil dech. *Měl pocit ne vykonané pomsty, ale spáchaného zločinu.*“ (Str. 169.) Stará ethika, pohanský příkaz mravní leží pak již jako mrak nad jeho duší, tísni ji, ssaje z ní všechnu radost — *staré* *ethos* je mu *novým* zločinem. Vykona novou pomstu, tedy nový mravní čin podle starého řádu a názoru, ale „jeho čin, ta prolitá krev neuhasila v něm nepokoj, jak byl doufal“. (Str. 172.) Ztiší se teprve, když odloží zbraně, když přijme křesťanství, tedy právě opačný *ethos* starému jeho způsobu života a nazírání na svět, když se smíří s otcem zavražděného Björna, Flossem, když chce odpykat smrti na moři smrt Halgjerdinu.

Jak vidět, je sujet nové knihy p. Zeyerovy veliký a grandiosní, vážný, těžký a nade všecko důležitý. Je to problém opravdu a v jádře sociální a psychologický. Vada je v tom, že ho pan Zeyer *neformuloval* ve svém díle, že ho nerozložil v psychologické složky, že ho nevypracoval v řadu typů rozhodných a určitých. Je tam pouze *naznačen*, je tam vhozen jakoby náhodou, není *těžištěm*, *ideovou perspektivou* práce. *Jak* se stane, že stará kultura, pohanské *ethos* lidem již nestačí, *jak* se stane, že duše jich již tísni a hubí, kdežto dříve je povznášela a živila, *jak* se ty duše musily *změnit*, *aby to vůbec bylo možno* — o těchto nejdůležitějších a nejpodstatnějších otázkách není v nové knize p. Zeyerově ani potuchy. V jeho knize páší se nekonečné řetězy vražd, pomst, úkladů; — staré *ethos* surové síly žene se tak do *krajnosti*, až se lidem jemněji a čistěji organisovaným patrně *zhnusi*. Ale ani to není v knize řečeno, i tento výklad je mojí hypotézou... Ale ani ten mi nestačí, chtěl bych mít tento veledůležitý *přerod duší vysledován* na řadě určitých charakterů, předveden v *typických několika formách duševních* — to mělo být, myslím, uměleckým problémem knihy. To by byl úkol sice nade všecko nesnadný a veliký, ale také hodný největšího básníka, a mohlo z něho vzniknout po případě dílo opravdu grandiosní, typické a sám

střed rozvoje a přerodu všeho života jedinečného i hromadného, duše i kultury, vystihující a zachycující. Zde stál pan Zeyer před problémem, o nějž se pokusili největší básníci moderní, takový *Hebbel*, takový *Ibsen*. Škoda, že ho pan Zeyer obešel, škoda, že si úlohu nesmírně ulehčil, že po kronikářsku, jak sám nadpisuje, podal pouze a pouze fakta v chladném dějovém sledu, ale nevyložil jich motory a neodkryl nebo lépe *nedal prosvítat* těm procesům a prvkům, které je *determinovaly* a které byly jich ukrytými příčinami a vlastní *ideovou esencí*. Nemám tu nikterak na mysli *dialektický a hypoetický aparát* tzv. *psychologie bourgeois*, nežádám, aby se tito lidé *zpovídali* v monologiích nebo dialozích, nechci již dokonce, aby *vystoupil* autor ze své objektivní a dával nám sám *anatomickou lekci* o jich psychologické stavbě a vykládal nám svoje preparáty: — nikoli, způsob tento zavrhnu a je mi protivný svou neuměleckostí. Chci literaturu, umění a ne traktáty a úvahy a disertace v beletrické formě. Nadto je tato metoda naprosto vyloučena již u látky, kterou si vzal v tomto případě pan Zeyer: v tomto stadiu staré a primitivní poměrně kultury nejsou duše ještě tolik diferencovány jako dnes, jsou svalnatější, jednotnější, typičtější. Vnitřní svět souvisí daleko příměji a úže s vnějším. Motiv vnitřní, cit a touha, realizuje se daleko snáze a plněji a odráží se daleko celeji a nezkaleněji než dnes ve vnějším, objektivním činu a faktu. Budiž mi tedy rozuměno: chtěl bych jen několik *typických figur, typických životů a osudů* (samým dějem a během jich žiti), které by tento proces odrážely, zrcadlily, podávaly právě typičností a jasností samotného děje a osudu. To mi zde schází a to mi nenahradí žádné profesorské nadšení nad *ryzostí epického genu*, který je tu opravdu minuciosně dodržen. Já v této přílišné minuciosnosti vidím právě vadu, alespoň jednu příčinu, proč nepodal p. Zeyer typickou plastiku psychologickou. Chtěl podati epiku v starém smyslu slova a to znamená: *děj, děj, zase děj! Fakt za faktem a bez přetržení!* Vypravuj a jen vypravuj, *osoby a zas osoby, činy a zas činy!* A jiného nic!

Pan Zeyer přimknul se, tuším, i co do dikce, formy a stylu těsně ke svým pramenům nordickým, k ságám. Jako ony, nemá „Soumrak bohů“ naprosto žádné komposice ve smyslu *západní lalinsko-renaisanční poeliky*. Stará epika nordická je docela *dějepisná*: neběží jí o účiny umělecké (ty jsou plod kultury daleko plodnější a rafinovanější a podstatně latinskořecké), jde jí jen o to: *poučoval*, vyrvat zapomenutí důležité děje a události. Odtud jev, že vystoupí-li nová figura, poví se hned její rodokmen, a nejen to, i všechny známé činy a děje každého předka, otce, děda atd. a po případě i historie přiřazených rodů atd. Je tu docela zřejmá *dějepisná* (kronikářská) *tendenčnost* takového vypravování: věda (historie) není odloučena posud od umění, poesie, splývá v jeden a týž typ slovesný. Zkušenosti celých pokolení, známosti fyzické i lékařské, všechno pamětihodné, jakkoli potřebné a užitečné v životě, vetkává se do takovýchto kronik-eposů, dochovaných a tradovaných ústně, pozměňovaných, doplňovaných a rozšiřovaných od generace ke generaci.

Pan Zeyer zachoval tedy i dikci, stil a formu staré kultury, z níž čerpal i svou látku. Odtud nadšení profesorské kritiky pro tuto *ryzí, opravdovou* epiku. Ovšem — vždyt je skutečně autentická skoro — i methodou (nejen látkou) přenesená. Chápu radost ctitelů epického umění — kniha páně Zeyerova je opravdu děj a jen děj — ale nechápu dobře, jak lze v tom viděti veliký umělecký čin. Já ho nevidím, poněvadž nevidím vlastní tvůrčí úkol: tvorbu *nového individuálního stylu, nového výrazu* pro staré látky. Chce-li číst autentickou starou nordickou epiku — vezmu si prostě překlad ság — nepotřebuju parafráze nebo analogické rekonstrukce moderního umělce. Je to blud základný a kořený domnívati se, že *staré* látky musí být traktovány také *starým stylem, starou dikcí, historickou* (t. j. minulou) methodou. Ne, celý pokrok a rozvoj v umění není v *látkách*, nýbrž v dikci, stylu, koncepci — tedy ve *formě* (přesném, nepřihanném smyslu slova). Nebylo jinak ani v těch starých kulturách epických, z nichž čerpá pan Zeyer: *staré* látky, o *staleli* starší než básníci generace,

byly zpracovány po vkusu, způsobu a názoru právě této generace. Je to docela přirozené: *lálky* si nikdo neurčuje, jich nikdo nevynechá, ty dědí se z minulosti tradicí, ty přijímají se dané a hotové, ale *formace* jich, *podání* jich a *traktování* je vlastní majetek a kapitál umělce a básníka, jež vnáší a dává do cizí a obecné látky. V té ryzi objektivitě epické, pro niž je pan Zeyer tolik vynášen s jisté strany, vidím tedy právě *antikvářství*, *virtuositu*, *uměleckou neindividualitu*. Je to konec konců přece jen rekonstrukce něčeho analogickým historickým stylem. Je to antikvářské labužnictví, které do poslední finesy a drobnosti pracuje předměty k nerozeznání podobné starým z dávno vymřelých stilů a způsobů. Je v tom *méně umění* a *více umělosti*, než se na prvý pohled zdá, a zejména není to *spontánní*, *elementární* umění epické, jak se některým zdá, nýbrž pouze je to věrná *odlika*. To všecko je středem mých kritik v tomto směru a mluvil jsem o nich již několikrát širě v těchto listech, zejména při kritice p. Voborníkovy monografie o p. Juliu Zeyerovi (Lit. listy, XVIII., str. 366. a n.). Epická poesie pravá, spontánní je vždycky formou, názorem, koncepcí *úměrná*, *organická* své kultuře, své době, svému národu, v němž je básněna. Právě a *rozhodné* kritérium epické, historické poesie, opravdu spontánní a autentické, jsou právě ty roztomile naivní — anachronismy, nemožnosti, rozpory, nepřesnosti látky a formy, dikce a stavby.

Problém přerodu kultury pohanské v křesťanskou nemohl být ani jasný lidem, kteří ho žili — právě proto, že ho žili. Teprve minulost a její klid přináší to vyjasnění klidného poznání, tu dálku, chlad a průzračnost perspektivy. Již proto neměl se básník stavět na jejich hledisko a traktovat s *něho*, *jejich* *metodou epickou* látku. Opakuju, že nesouhlasím s traktátovou dialektikou moderních mikroskopů psychologickou — ta je zde přímo nemožna; — ale soudím, že problém dal se vystihnout i epickou *metodou* podstatně objektivnou a faktovou — ale že bylo by k tomu třeba jiných figur, méně než jich je v chaoticky přeplněné knize páně Zeyerově, ale *typičtějších* a *sestředěnějších* na

určitější a *jedno dějové pásmo*, na jeden hlavní dějový střed, rozhodný pro jich duševní převrat a přerod — slovem: že by bylo k tomu třeba moderní *umělecké komposice* a *stilisace*. Z chaosu dějů a figur málo nebo nic odlišených zvedají se jen dvě, které jsou náběhem k *typu*: měkký, pasivní, moudrý a meditativní, žensky bezvousý Njal, který první šíří křesťanství a organizací svého zvláštního, od jiných odlišeného charakteru učí tuje první blížící se přerod, nutnost nového přehodnocení ethického a kulturního, nové ctnosti pučící teprve v blátě nehodnoty a nepochopení. „Snad přijde čas, že *ctnost jiná* považována bude právem za vyšší než ctnost chrabrosti, ale dokud bude mít slovo ‚muž‘ význam, bude statečnost, jejíž nejvyšší pojem je bohatýrství, zasluhovati úcty . . . *Avšak i ten, jenž zbraně se ani nedotkne, může být udatným, ba i bohatýrem, vnilňní statečností svou*. To tuším nejasně od doby, co ty podivné zvěsti k nám docházejí z Norska a Švédska *o nové pro nás víře*, kterou úplně ještě nechápu.“ (Str. 55.) To je typus lidský přímo predisponovaný pro nový ethos křesťanský a mučednictví jeho pro křesťanství je tak připraveno hluboce jeho lidským charakterem. Opačným pólem ve škále lidských povah a přirozeností je pyšná jako z mramoru tesaná postava démonické ženy, tak silné a tak nešťastné, *Halgjerdy*. To je typ ryze pohanský, na pýše, nenávisti a síle jako na vysokém piedestalu prahorní skály stavěný, ale přitom všem duše schopná veliké lásky, stejně veliké jako je hluboká a stálá její nenávist, která jen čeká nesmírných vřelých proudů slunce, aby v ní zúrodnily všecko, co jinak ve tmě a noci a chladu zvrhne se v zlo a bídu. V ní je in nuce mnoho z konceptu opravdu pohanského — škoda, že pan Zeyer položil větší přízvuk na *negativní* stránku její než na pozitivní. Ale hlavně škoda, že duši tu nepostavil do takových vlivů a styků, aby celá síla její se mohla rozvinout, škoda, že nepostavil proti ní, do vlivu a zápasu s ní opačnou analogickou duši protilehlou. Škoda, že zůstalo při těchto pouhých dvou figurách — Njalovi a Halgjerdě — postavených osamoceně, bez styku. Jaké hluboké a obzíravé drama

všech lidských typů mohl býti ten „soumrak bohů“, ten přerod z jedné kultury v druhou, ta proměna duší, ten nově kvasící a nově pučící druh lidské duše, ten růst a ten vznik nových orgánů, nových smyslů, nových tenčích a jemnějších a mladších tykadel a chapadel na starém pni duše.

Vzpomínám si, že již v jedné z nejstarších prací p. Zeyero-
vých, v *Románu o věrném přátelství Amisa a Amila* vynořuje se
problém srážky dvou kultur (pohanské a křesťanské), dvou ná-
zorů světových a mravních, a že od té doby stále se k němu
p. Zeyer vrací. Leží mu tedy opravdu na srdci a dočkáme se snad
jednou velké synthesy této krásné a grandiosní, ale i nade vše
obtížné látky, pravého dramatu rozvoje a přerodu lidské duše.
„Soumrak bohů“ je posud k němu jen náběhem a obsahuje pouze
jeho embryu.

9. 2. 1898

Jan Rokyta: Světla a bludičky

Název druhé knihy pseudonymního, i zasvěcencům literár-
ních kulis pražských prý neznámého autora svedl mne, že jsem
vzal jeho svazeček s velikou touhou do rukou a chtivě četl s nej-
lepší vůlí dáti se podmanit a opojit. „Světla a bludičky“! Čekal
jsem kus ideové perspektivy, meditativní poesie o nejtěžších zá-
hadách naší bolavé filosofie dneška, něco jako přehled a kritiku
všech názorů a idejí, které v kalné a smutné atmosféře dnešní
naší kultury hoří a planou a chtějí rozrazit a prožehnout tu její
studenou zoufalou mlhu beznaděje, zoufání a letargie. Bohužel,
název knihy p. Rokytovy je jen silně podtrženou a velkými pís-
menami namalovanou etiketou, trochu hrubě nanesenou firmou
nad krámem, kde se však neprodává dokonce to znamenité
a vzácné zboží, to zázračné koření, jaké hlásá štít nad vchodem.

Knížka p. Rokytova má dva oddíly: první více ryze osobní
a intimní, erotický, druhý všeobecnější, meditativnější, o jakousi
filosofii a jakýsi názor světový se opírající a k nim směřující.

První část je smutná erotika člověka hotového se životem,
který zahodil již do vod minulosti všechny iluse o štěstí, který čeká
každou chvíli s úderem hodin věže i konec svého života, který sní
stále a stále dumy podsvětí a tuchy a sny o záhrobní nirváně a jehož
duše je rozdělena mezi výčitky a lítost nějaké viny, blíže nám
neurčené a nesdělené, a hořkou a chladnou resignací osudné nut-
nosti, nezniknutelného fata. Člověk takovéto duševní barvy
a struktury setká se s ženou, která v něm probudí plamen touhy